

«Ціна правди»

До річниці Голодомору в Україні

Олена Вознесенська

Голодомор 1932–1933 років – страшна й трагічна сторінка в історії України. Геноцид, що забрав життя мільйонів українців – і до сьогодні точну кількість загиблих не вдалося визначити. В СРСР було заборонено будь-яким чином згадувати голод, особливо за часів Сталіна, оскільки необхідно було зберегти обличчя перед Заходом, показати «успішне соціалістичне сьогодення», високу ефективність колгоспів і п'ятирічок. І тоді, як верхівка влади й наближені до неї розкошували в Москві, в Україні й на Кубані – на родючих чорноземах – лютували голод і злидні. На Заході ж дивувалися, як радянський союз здатен досягати успіхів на тлі загальної світової кризи.

Тему Голодомору в Україні почали висвітлювати в час «перебудови», проте досить обережно, і лише за часів незалежної України вона набирала все більшого розголосу. Починаючи з 1991 року, в Україні знімають фільми, як документальні, так і художні. Це породжує цікавість закордоном, інші країни теж намагаються знімати про ці події, проте побутує думка, що ті картини не здатні повною мірою зобразити жакливі історичні реалії, які довелося пережити нашому народу. Спробуємо розібратися, наскільки справедливим є це судження, на прикладі фільму Агнешки Голланд «Ціна правди» (2019), який є копродукцією України, Польщі й Британії.

Цей фільм розповідає про реальну постать – Гаррета Джонса, валлійського репортера й зовнішньополітичного радника британського прем'єр-міністра Ллойда Джорджа. Джонс став першим іноземним журналістом, який взяв інтерв'ю у Гітлера. Згодом він виявляє бажання взяти інтерв'ю у Сталіна, аби зрозуміти, як Радянський Союз «тримається на плаву» на тлі загальної економічної кризи: «Не збігаються два і два. Кремль банкрут, однак СРСР витрачає направо і наліво, хто фінансує це все?» Цікаво, що вже тут, у метушні британських вулиць, доки Джонс оформляє документи для поїздки, на одному з плакатів у перехожого ми бачимо напис: «Правда часто болюча», що натякає на подальший розвиток подій.

У Москві Гаррет знайомиться з впливовим американським журналістом Волтером Дюранті, який вводить його до вечірок, смачної їжі, розпусти й всюдозволеності. Проте Гаррет виявляє «подвійне дно» радянського життя, розуміє цю штучність, яку намагаються нав'язати

іноземним журналістам, і до того ж стає відомо, що його друг, який загинув нібито через «розбійний напад», дізнався щось, чого не мав знати, і це стосується України. Поїхавши в Україну, Гаррет на власні очі бачить жахи Голодомору й, повернувшись до Британії, розуміє, що не може мовчати, доки гинуть мільйони, і, попри те, що Радянський Союз його шантажує життям шістьох британських дипломатів, він вперше публічно піднімає тему Голодомору в західній пресі.

Тож це стрічка про свідому журналістику й ті моральні виклики, що стають перед героєм на шляху до того, аби розповісти світові правду. І саме Гаррет уособлює в собі такого журналіста, що не піддається шантажу і говорить правду, незважаючи на ризики. Проте такі, як Гаррет, не вигідні для обох сторін, що підтверджують такі слова з фільму: «Що буде, якщо й інші заговорять?» – «Інших не буде». Справді, «інші» – це Дюранті, який приховував Голодомор від Заходу, аби зберегти власне високе становище й мати вплив на лідерів держав. Він спокусився розкішним життям, нехтуючи смертями мільйонів. Джонс – ідеаліст, борець за правду, позбавлений інстинкту самозбереження, тоді як Дюранті – зверхній і ладен поширювати брехню задля становища в суспільстві. Він не приховує своїх бажань, і його мотиви зрозумілі, а от Гаррет, попри все, надрукував свої статті, хоча, мабуть, розумів, чим це йому загрожує.

Сцени Голодомору в Україні психологічно досить складні й моторошні. Це і є причиною того, чому фільм визначають як історичний трилер. Варто зазначити й операторські прийоми, адже кольори цих сцен настільки приглушені, що складається враження монохрому: кадри фактично чорно-білі, що натякає на відсутність життя на цих територіях. Кожна наступна сцена жакливіша за попередню. Одразу після того, як герой потрапляє у поїзд з селянами, йде сцена з апельсином. Це реальна історія, про яку Гаррет Джонс писав у своїх статтях: «Більшість офіційних осіб заперечують існування будь-якого голоду, але через кілька хвилин після одного такого заперечення в потязі я насмілюся кинути на підлогу шматок зчерствілого хліба. Наче куля, селянин кинувся на підлогу та поглинув його. Те саме повторилося зі шкіркою апельсина». Це досить символічний кадр: яскравий акцент перебування героя в Україні. І шкірки апельсина, які розбирають



Джеймс Нортон у фільмі «Ціна правди». Режисерка Агнешка Голланд. Польща, Україна, Великобританія. 2019.

люди, ніби розчиняються в цій пітьмі, що поглиблюється в подальших сценах.

Страхіливо звучать і пісні, які співають діти на вулиці:

«Сидить Сталін на престоли та на скрипці грає,
на Вкраїну хліборобну скоса поглядає,
ой скрипочка горіхова, а смичок із рути,
як заграють вказівоньки, на Вкраїну чути.

Ой грав Сталін, ой грав Сталін, аж струни порвались,
на Вкраїні люди вмерли, деякі zostались.

Голод, холод в нашій хаті,
ніщо їсти, ніде спати,
наш сусіда вже здурів
і дітей своїх поїв».

Подальші сцени: «збирачі тіл» кидають на віз жінку, що вмерла голодною смертю, а потім ще живу її дитину, що жалібно плаче біля неї; діти, які, аби вижити, вимушені їсти свого мертвого брата; будинки «мерців».

Фільм торкається ще одного аспекту: якщо люди не хочуть чомусь вірити, то жодні факти не змусять їх до цього, і якщо їм щось вигідне, то більшість здатна пристати на угоду з «дияволом». Це показано на прикладі того, як керівництво зарубіжних країн ладне було не вірити фактам про голод в Україні, аби лиш купувати зерно, щоб прогодувати своїх громадян. Адже зерно, що вивозилося з України до Москви, призначалося для таких країн саме для того, аби «купити» Америку і Європу, які переживали економічну кризу.

Втім, ця проблема відображена побіжно, коріння її полягало не лише в «мовчанні» Європи й Америки, а й у знищенні української ідентичності як такої. Адже насправді зерно аж ніяк не було «золотом Сталіна», бо від продажу зерна СРСР отримував не так і багато. Основні причини створення штучного голоду полягали в бажанні Сталіна отримати контроль над українським народом, адже після значного культурного розквіту 1920-х років наш народ не

хотів коритися колективізації, і в Україні почалися селянські повстання. І саме задля їх придушення і здійснення амбітних планів Сталіна, індустріалізації й милітаризації, проводилися масштабні депортації й вилучення зерна, що і стало причиною голоду не лише на родючих територіях України, але й на тих, що ніколи не вважалися багатими зерновими регіонами. А після Голодомору почалися утиски України в галузі мови і культури.

Показово, що за кордоном фільм вийшов в прокат під назвою «Містер Джонс», і це свідчить, що він насамперед про Гаррета Джонса, про його відстоювання власних переконань, і меншою мірою про «ціну правди». Або ж, принаймні, не про те, що може першочергово вкладати український глядач у назву «Ціна правди», розуміючи, що

Гаррет Джонс заплатив високу ціну, оскільки його було вбито 1935 року під час поїздки до Внутрішньої Монголії; факти свідчать, що це сталося за сприяння радянських спецслужб, які, звісно, свою причетність до його смерті заперечують. Ми маємо пам'ятати того, хто намагався донести Заходу «єдину істину», аби врятувати мільйони людей, але, на жаль, на Заході до його голосу не прислухалися. Там дії радянської влади геноцидом українського народу визнали лише на початку 2000-х.

З відгуків про фільм видно, що не всі (враховуючи мене при перегляді фільму вперше) побачили на екрані те, що очікували, адже навіть моторошних сцен голоду недостатньо, аби передати всі жахи, які пережили українці. Ці сцени є ніби тлом, аби показати умови, в яких героєві довелося бути. Проте, все ж не варто очікувати більше від художнього фільму, адже такі сцени більш характерні для документального кіно. Хоча, можливо, тут справді все вивірено «кінематографічно», і якимось по-європейськи «охудожнено».

Варто відзначити творчу групу, що працювала над фільмом, зокрема, в умовах української зими при -20 градусах Цельсія. Агнешка Голланд – хороша постановниця, талановиті актори, зокрема Джеймс Нортон, що гармонійний у ролі Гаррета Джонса. У підході до побудови кадру оператор Томаш Наумюк часто використовує центрованість і симетричність, незвичну зйомку, зокрема, потяга й телефонних дротів.

Це досить хороший фільм, адресований прихильникам «європейського кіно», фільм для тих, хто хоче познайомитися з такою особистістю, як Гаррет Джонс, і для тих, хто хоче ознайомитися з темою Голодомору. А тим, кому важливішими є історичні події, історична дійсність, варто дивитися щось документальне, читати мемуари очевидців і чекати якісного фільму українського виробництва, присвяченого цій темі.